

*Yusubov Orxan Çərkəz oğlu, doktorant,
Azərbaycan Kooperasiya Universiteti,
E-mail: yusubov077@mail.ru*

UOT:336.22

AZƏRBAYCANDA VERGİ SİYASƏTİNİN İQTİSADİ ARTIMA TƏSİRİNİN TƏHLİLİ

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi — Azərbaycanda vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsirini qiymətləndirməkdir.

Tədqiqatın metodologiyası — tədqiqat işində müqayisəli təhlil, məntiqi ümumiləşdirmə, sistemli yanaşma, iqtisadi-riyazi üsul və analiz metodlarından istifadə edilmişdir.

Tədqiqatın təbiiqi əhəmiyyəti — vergi dərəcələri və vergi növləri iqtisadi artıma birbaşa təsir etdiyindən bu həddin optimallığının müəyyən edilməsi olduqca önəmlidir. Bu baxımdan beynəlxalq təcrübədən, nəzəri-metodoloji yanaşmalardan istifadə edilərək vergi yükünün iqtisadi artıma təsirini müəyyən etməyə çalışmışdır.

Tədqiqatın nəticələri — tədqiq edilən məsələlər onu göstərir ki, vergi sistemi çevik və ödənilmə mexanizmi sadə olmalı, vergi yükü isə ölkədə iqtisadi aktivliyə müsbət təsir etməlidir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi — nəzəri-metodoloji məlumatlar ümumiləşdirilərək dövlət büdcəsinə yığılan vergiləri mahiyyət etibarilə vergiləri iki növə ayrılmış və təhlili edilmişdir. Məqalənin elmi yeniliyi müəllif tərəfindən vergi yükünün hesablanması ilə bağlıdır. Məlum olmuşdur ki, vergi yükü iqtisadi aktivliyi stimullaşdırmaq üçün qanəedici səviyyədə deyil.

Açar sözlər: Vergi siyasəti, vergi yükü, vergi növləri və vergi dərəcələri, iqtisadi artım, biznesin aktivliyi indeksi və s.

G İ R İ Ş

Məlumdur ki, vergi siyasəti dövlətin iqtisadiyyata təsir göstərə biləcəyi əsas rıçaqlardan biridir. Bu baxımdan təsadüfi deyildir ki, bir çox iqtisadçılar vergilərin dövlətin yaranması ilə birgə yarandığını qeyd edirlər. Dövlət gəlirlərinin yaranmasının əsas mənbəyi vergilər çıxış etdiyindən, vergi dərəcələri və vergi sistemi bütün vətəndaşlar üçün həmişə maraqlı olmuşdur. Belə ki, dövlət vergi siyasəti ilə milli iqtisadiyyatda tarazlığın təmin edilməsinə, istehsalın həcminə, makroiqtisadi sabitliyə və məşğulluğun artmasına təsir etmək imkanlarına malikdir. Dövlət büdcəsinin gəlirlər bölməsinin formalaşmasının əsas mənbəyi olan vergilər ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsindən asılı olaraq vergi dərəcələrinin artırılması və ya azaldılması yolu ilə təkcə iqtisadi vəziyyətin stimullaşdırılmasına və ya inflyasiya, eləcədə iqtisadiyyatda digər xoşagəlməz proseslər zamanı isə əksinə işləmə mexanizminə malik olmaqla, ölkədə bütün təsərrüfat subyektlərinin iqtisadi vəziyyətinə təsir etmək imkanına malikdir. Buna görə də vergi sistemi ilə bağlı məsələlər o qədər aktual olmuşdur ki, hətta prezident seçkilərinin belə əsas müddəalarından biri kimi çıxış etmişdir. ABŞ prezidenti Ronald Reyqan seçkiləri qazanmasının əsas məsələlərindən biri də vergi islahatı ilə bağlı verdiyi vədlər olduğu bildirilir. O səkkiz illik prezidentlik dövründə gəlir vergisini 28%-ə qədər azaltmışdır. Eyni

zamanda Ata və oğul Corc Buşların, Bill Klintonun da seçki platformalarında vergi ilə bağlı məsələlər olmuşdur. Hətta bir sıra analitiklər Ata Corc Buşun seçkini uzadmasını “heç bir yeni vergi tətbiq etməyəcəyik” vədinə əməl etməməsi ilə bağlı olduğunu bildirirlər. Bu baxımdan ABŞ-ın banilərindən biri olan B. Franklin həyatda “vergilərin və ölüm”ün labüd olduğunu bildirməsi təsadüfi deyildir.

Vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsiri ilə bağlı ümumi baxış

Məlumdur ki, istənilən ölkədə büdcə gəlirlərinin başlıca maddəsi vergilərdir. Vergilər yığımlar, rüsumlar və digər ödənişlər formasında mövcud təsnifata və qanunvericiliyə uyğun olaraq pulsuz və geri qaytarılmadan alınan vəsaitləri nəzərdə tutur. Buna görə də dövlət büdcəsinə yığılan vergiləri mahiyyət etibarilə vergiləri iki növə ayırmaq olar:

I. Əmlak və gəlirə əsasən tətbiq edilən vergilər;

II. Əmtəə və xidmətlərə görə tətbiq edilən vergilər.

I növ vergilərə bir çox hallarda birbaşa vergilərdə deyilir ki, bura vətəndaşların gəlir vergisi, müəssisə və firmaların mənfəət üzrə vergiləri, işçi qüvvəsinə sosial sığorta və əmək haqqı fonduna ödədiyi vergilər, əmlak vergiləridir ki, bunlarda hüquqi və fiziki şəxslərdən tutulur.

II növ vergilərə isə əmtəə və xidmətlərə qoyulan vergilərdə deyilir ki, bura əlavə dəyər vergisi, dövrüyyə vergisi və ya sadələşdirilmiş vergi, aksizlər və s. misal göstərmək olar ki, bunlarda praktikada bir çox hallarda dolaylı vergilərdə deyilir.

Azərbaycanda vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsirinin qiymətləndirilməsini həyata keçirərkən hesab edirik ki, onun ilk növbədə müsbət və mənfi tərəflərinə nəzər salmaq lazımdır. Təbii ki, ümumi olaraq iqtisadiyyatda vergi yükü yüksək olduqda bu sahibkarlıq subyektləri üçün yük olmaqla bərabər və həm də sahibkarlar bundan daha çox “qaçış” yolları axtarırlar və ilkin dövrlər üçün vergi yükünün çoxluğu dövlət büdcəsinə maksimal fayda yaradılmasına səbəb ola bilər. Lakin sonrakı illərdə isə mənfi fəsadlarını göstərməyə başlayır. Yəni vergi ödəyiciləri nəzərdə tutulan vergiləri ödəyə bilmir. Təsadüfi deyildir ki, məşhur iqtisadçı D. Helbreyt göstərirdi ki, “vergi siyasəti dövlət gəlirlərini artıran alətdən tələbi tən-zimləyən vasitəyə çevrilməlidir”.

Qeyd edilənlərin əksi olduqda isə iqtisadiyyatda canlanmalar müşahidə edilir. Bununla bağlı mütərəqqi yanaşmalar təsdiqləyir ki, vergi siyasətinin iqtisadi artıma müsbət təsiri aşağıdakı hallarda baş verir:

1. Vergi dərəcələri aşağıdırsa həmin ölkədə vergi siyasəti iqtisadi artıma müsbət təsir edir. Başqa sözlə vergi yükü optimal olduqda iqtisadi artıma müsbət təsir edir;

2. Bütövlükdə iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün vergi sistemi proqressiv (mütərəqqi) sistemə əsaslanmalıdır;

3. Vergi sistemi ədalətli, çevik və ödənilmə mexanizmi sadə olmalı və ÜMM-in yeni-dən bölgüsünü təmin etməlidir;

4. Bütövlükdə həm ölkənin həm də vergi sisteminin sabitliyi, stabilliyi mövcud olmalıdır.

İndi isə müəyyən etdiyimiz müsbət amillər üzrə həyata keçirdiyimiz təhlillərə nəzər salaq. İlk növbədə bildirək ki, istər yerli və istərsə də xarici təcrübədə vergi yükünün səviyyəsinin qiymətləndirilməsi, onun optimal həddinin müəyyən edilməsi, ölkədə iqtisadi artım üçün faydalı olması hər bir zaman tədqiqatçıların, alimlərin və bu sahədə çalışanların diqqət mərkəzində olmuş aktual məsələlərdən öncüllüsü olmuşdur.

AUDİT 2021, 1 (31), səh.36-48.
AUDIT 2021, 1 (31), pp. 36-48.

Azərbaycanda vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsirinin təhlili

Azərbaycanda vergi dərəcələrinin iqtisadi artıma necə təsir etdiyini və vergi yükünün optimal həddinin müəyyən olunması üçün və eləcə də Azərbaycanda vergi siyasətinin iqtisadi artıma təsirini müəyyən etmək üçün ilk növbədə ölkədə tətbiq olunan vergi növlərini və onların dərəcələrini nəzərdən keçirək.

Cədvəl 1.

Vergi növləri və vergi dərəcələri (faizlə).

Vergi növünün adı	Vergi dərəcəsi (faizlə)
Mənfəət vergisi	20%,
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	14%-25%,
Əmlak vergisi	Müəssisə və təşkilatlar əsas vəsaitlərin orta illik qalıq dəyərindən 1% dərəcəsi
Torpaq vergisi	həm təyinatı üzrə və həm də yerləşdiyi region dərəcələri müxtəlifdir.
Əlavə dəyər vergisi	18%
Yol vergisi	əsasən minik avtomobillərinin mühərriklərinin həcmindən və yükündən asılı olaraq müəyyən olur.
Mədən vergisi	əsasən faydalı qazıntının adına görə müəyyən edilir.
aksizlər	əsasən spirtli içkilərə litrindən asılı olaraq tətbiq olunur.
Sadələşdirilmiş vergi	Aylıq dövrüyyəsi 200 000 manatdan aşağı olan fiziki və hüquqi şəxslərə 2%-4% arasında tətbiq olunur.
Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı gömrük rüsumları mövcuddur.	

Mənbə: <https://www.taxes.gov.az/>

Göründüyü kimi vergi növləri və vergi dərəcələri nə say baxımından və nədə vergi dərəcələri baxımından yüksək dərəcədə xarakterizə olunmur. Təbii ki, dövlət büdcəsində vergilərin formalaşması ilə bərabər onun optimal gəlir istiqamətlərinin müəyyən edilməsi də önəmlidir. Bu baxımdan beynəlxalq təcrübədə dövlət büdcəsinin aşağıdakı kimi gəlir maddələri var və bu maddələr üzrə dərəcələr təqribən aşağıdakı kimidir.

Cədvəl 2.

Beynəlxalq təcrübədə dövlət büdcəsinin gəlirlər üzrə maddələri

Gəlirlər	Beynəlxalq təcrübədə
Məcmu vergilər və gömrük rüsumları	70-85%
Qeyri-vergi ödəmələri və dövlət dövlət əmlakından gələn gəlirlər	5-8%
Dövlətin sosial sığorta fondu, işsizliyə görə sığortaya üzvlük haqları, pensiya	10-12%

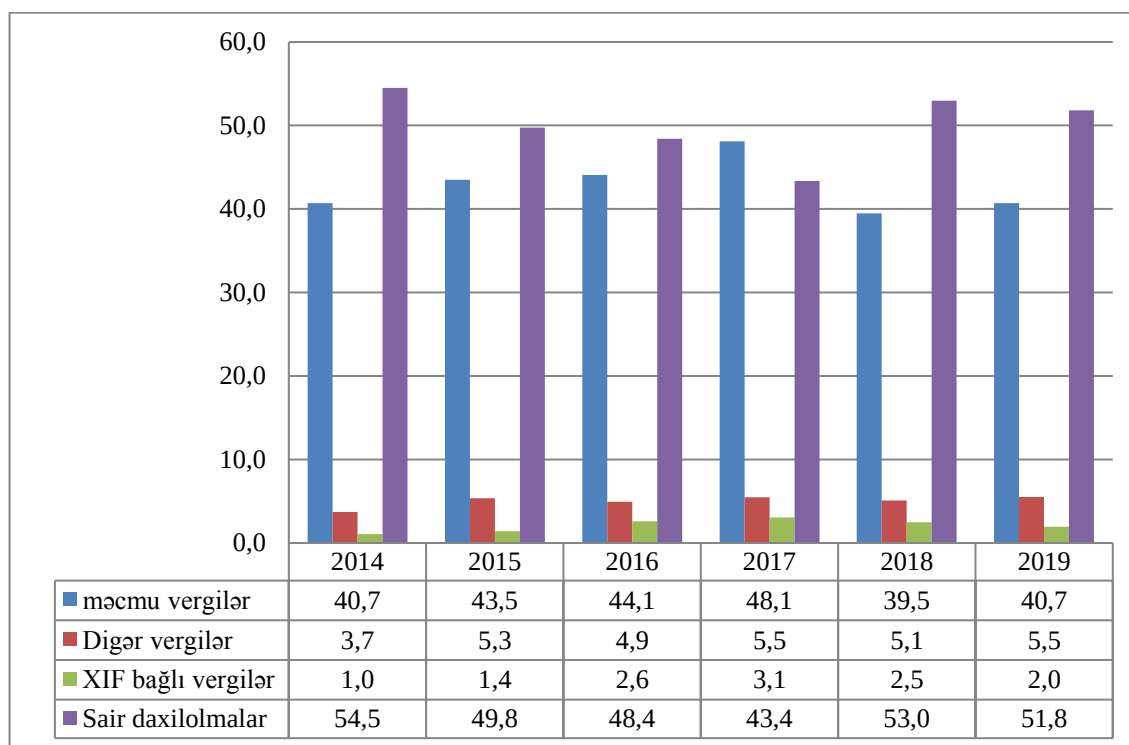
Mənbə: World Bank (2016)/ fiscal policy for growth and development: An interim report.

Beynəlxalq təcrübədə göstərilənlərin Azərbaycan reallığında necə olduğunu müəyyən etmək üçün Şəkil №2.1-in göstərişlərini nəzərə alaraq 2014-2019-cu illər üzrə dövlət büdcəsinin gəlirlərində necə xarakterizə olunduğunu nəzərdən keçirək. Əksər ölkələrdə dövlət büdcəsinin gəlirlərinin 70-85% vergilər təşkil etdiyi halda Azərbaycan Respublikasında bu

AUDİT 2021, 1 (31), səh.36-48.

AUDIT 2021, 1 (31), pp. 36-48.

göstərici 2014-ci ildə (məcmu vergilər, digər vergi ilə və xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər daxil olmaqla) 45,4% təşkil etmiş, 2015-ci ildə bu göstərici 50,2%, 2016-cı ildə 51,6% olmuş, və bu proses növbəti illərdə də davam etmiş, nəhayət bu göstərici 2019-cu ildə isə 48,2% olmuşdur. Göründüyü kimi təhlil olunan dövrdə beynəlxalq normalarda nəzərdə tutulan tutulduğundan çox azdır. Belə olan halda belə nəticə çıxır ki, əgər ölkəmizin dövlət büdcəsi yalnız vergi daxil olmaları hesabına formalaşsa onda, son on ilin büdcəsi faktikindən təqribən 50% az olardı. Təəssüflə qeyd etmək lazımdır ki, bu proses hələ də davam edir. Yəni dövlət büdcəsində az olan hissəni kompensasiya etmək üçün son illər dövlət büdcəsinin gəlirlər bölməsinə neft fondundan transfertlər olunur ki, bu da bir çox hallarda məcmu vergilərin həcmi ötmüşdür. Belə hal dövlət büdcəsinin gəlirlərinin formalaşmasında transfertlərin önəmli rola malik olduğunu göstərsə də təbii ki, uzunmüddətli bir proses kimi belə halın davam etməsi mümkün deyildir. Deməli, vergilərin gəlirlər bölməsinin daha səmərəli formalaşmasına ehtiyac duyulur. Fikrimcə, dövlət büdcəsinin gəlirləri bölməsinin, yəni vergilərlə bağlı ədalətli, optimal vergi sisteminin formalaşdırılması və eyni zamanda vergi ödəyicilərinin sayının artırılması üçün ilk növbədə ölkədə sahibkarlıq mühiti yaxşılaşdırılmalı özəl sektorun və qeyri-dövlət sektorunun inkişaf etməsi üçün sistemli yanaşma olmalı, sağlam iqtisadiyyat formalaşdırılmalı və vergi gəlirlərinin dövlət büdcəsinə əlverişli, şəffaf daxil olması təmin edilməlidir. Həmçinin, onu da bildirək ki, təhlil olunan dövrdə məcmu vergilər 2018-ci ildə əvvəlki illə müqayisədə kəskin azalmasına baxmayaraq 2019-cu ildə nisbətən artmışdır. Bunun səbəb 2018-ci ildə vergilərlə bağlı həyata keçirilən islahatlarla bağlıdır.

Şəkil № 1. Dövlət büdcəsinin gəlirlərində vergilərin və sair daxil olmaların payı (faizlə).

Vergi dərəcələri və vergi siyasəti iqtisadi artıma təsirlə bağlı ikinci mühüm yanaşma kimi, vergi növlərinə görə 2014-2019-cu illərdə Azərbaycanın dövlət büdcəsinin gəlirlərinin strukturuna nəzər salmağı məqsədmüvafiq hesab edirik.

AUDİT 2021, 1 (31), səh.36-48.
AUDIT 2021, 1 (31), pp. 36-48.

Cədvəl 3.

**Dövlət büdcəsinə daxil olan vergilər və məcmu gəlirlərdə xüsusi çəkisi
(mln. manatla və faizlə)**

	2014	%	2015	%	2016	%	2017	%	2018	%	2019	%
Fiziki şəxslərin gəlir vergisi	980,3	5,3	982,5	5,6	1145,7	6,5	1040,3	6,3	995,9	4,4	952,1	3,9
Hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi	2302,7	12,5	2211,1	12,6	1983,2	11,3	2285,9	13,8	2499,7	11,1	2546,0	10,4
Torpaq vergisi	35,4	0,2	48,7	0,3	50,3	0,3	50,4	0,3	50,6	0,2	50,0	0,2
Əmlak vergisi	141,3	0,8	148,2	0,8	174,7	1,0	178,6	1,1	182,2	0,8	212,6	0,9
Əlavə dəyər vergisi	3119,6	17,0	3454,7	19,7	3623,5	20,7	3668,6	22,2	4287,6	19,0	5185,1	21,3
Aksiz vergisi	797,3	4,3	647,8	3,7	625,1	3,6	612,6	3,7	728,6	3,2	854,7	3,5
Mədən vergisi	116,2	0,6	116,1	0,7	110,3	0,6	111,1	0,7	137,4	0,6	133,8	0,5
Xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər (XİF)	684,7	3,7	934,5	5,3	861,2	4,9	903,0	5,5	1143,7	5,1	1343,2	5,5
Digər vergilər	192,7	1,0	247,7	1,4	457,0	2,6	505,7	3,1	561,6	2,5	477,5	2,0
Sair daxilolmalar	10030,4	54,5	8706,7	49,8	8474,7	48,4	7160,5	43,4	11922	53,0	12643	51,8

Mənbə: <https://www.stat.gov.az/>

Cədvəl 3. məlumatlarından göründüyü kimi 2018-2019-cu illərdə fiziki şəxslərin gəlir vergisinin həcmi həm dəyərəcə və həm də dövlət büdcəsinə daxil olmaların ümumi dəyərində həm də faiz baxımından azalmışdır. Bunun səbəbi 2018-ci ildən qeyri-neft-qaz və özəl sektorda gəlir vergisi üzrə 8000 manata qədər vergiyə cəlb olunan məbləğ 0 (sıfır) faiz, 8000 manatdan çox olduqda isə 14% hesablanır. Hesab edirik ki, belə bir dəyişiklik öz müsbət nəticəsini gələcəkdə verəcəkdir. Hazırda isə fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə maddədə azalmalarla müşahidə edilir. Bununla bağlı beynəlxalq təcrübədə maraqlıdır. Belə ki, Avstraliyada vətəndaşın illik gəliri 18 200 Avstraliya dollarından aşağıdırsa, belə hal üçün 0 (sıfır) faiz, yox əgər əksinə yuxarıdırsa 19-45% arasında vergi ödənilir. Həmçinin belə təcrübə İtaliyada isə vətəndaşın illik gəliri 8000 Avrodan aşağı olduqda 0(sıfır) faiz, qeyd edilən məbləğdən yüksək olduqda isə 23-45% arasında, Avstriyada isə vətəndaşın illik gəliri 11 000 Avrodan aşağıdırsa fiziki şəxslərin gəlir vergisi üzrə ödənişi 0(sıfır) faiz, yuxarı olduqda isə 36,5-50% arasında dəyişir. Bütün bunları qeyd etməkdə əsas diqqəti dövlət büdcəsinin gəlirlərində fiziki şəxslərdən tutulan gəlir vergisinin yüksək olmasına diqqəti çəkmək istərdik. Bununla bağlı aşağıdakı cədvələ nəzər salaq. Cədvəl məlumatlarından göründüyü kimi xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı vergilər istisna olmaqla digər vergi növlərində cüzi də olsa enib-qalxmalar, azalmalar baş vermişdir. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq ayrı-ayrı ölkələrdə fiziki şəxslərin gəlir vergisinin dərəcəsini nəzərdən keçirmək məqsədamüvafiq olardı (Bax cədvəl 4).

Ayrı-ayrı ölkələrdə gəlir vergisinin dərəcəsi (faizlə)

Ölkələr	Vergi dərəcəsi	Ölkələr	Vergi dərəcəsi
İnkişaf etmiş ölkələrdə	Faizlə	İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə	Faizlə
Lüksemburq	0-41,2%	Argentina	9-35%
Yaponiya	5-40%	Braziliya	15-27,5%
Norveç	28-51,3%	Rusiya	13%
Fransa	0-45%	Belarus	13%
Böyük Britaniya	0-45%	Polşa	17-32%
Almaniya	14-47,5%	Slovakiya	19%
ABŞ	0-39,6%	Sloveniya	16-41%
Danimarka	38-51,5%	Macarıstan	20,3%
Sinqapur	3-20,5%	Türkiyə	15-35%
Kanada	15-33%	Rumıniya	16%

Mənbə: en.wikipedia.org. (List of countries by tax rates)

Ayrı-ayrı vergi növlərinin büdcə gəlirlərində xüsusi çəkisi əslində ölkədə iqtisadiyyatın vəziyyəti haqqında müəyyən fikirlər söyləməyə imkan verir. Məsələn, fiziki şəxslərin gəlir vergisinin dövlət büdcəsində xüsusi çəkisi hansı ölkədə yüksəkdirsə, həmin ölkədə ixtisaslaşmanın dərəcəsi və həyat standartları yüksək olur. Bu baxımdan təsadüfi deyildir ki, əksər inkişaf etmiş ölkələrdə fiziki şəxslərin gəlir vergisinin həddi yüksəkdir. Həmçinin, hüquqi şəxslərin mənfəət vergisi və əlavə dəyər vergisinin büdcə gəlirlərində payı çox olduqda adətən həmin ölkələrdə sənaye və xidmətlərin yüksək inkişaf etdiyi haqda fikir yürüdürlər.

Vergi dərəcələrinin iqtisadi artıma necə müsbət təsirini müəyyən etmək üçün fikrimcə, optimal vergi yükünün müəyyən olunmasını bilmək lazımdır. Bununla bağlı ölkə iqtisadçılarından bu istiqamətdə ciddi tədqiqatları mövcuddur. Həmin tədqiqatçılardan A.Musayev, N.Əmirov və Y. Həsənlı ölkə iqtisadiyyatında I və II tip Laffer nöqtələri və ya optimal vergi yükü 11,7%-lə 12,1% arasında, Y.Kəlbıyev 30,2%-lə-47,8% arasında Ş.Qulıyev isə 14,8%-lə 15,2% arasında olduğunu müəyyən etmişdir. Göründüyü kimi, Y.Kəlbıyevin aldığı nəticələr digər iki mütəxəssisin nəticələrindən ciddi fərqlənmişdir. Fikrimizcə, bunun səbəbi hesablama metodologiyasının və informasiya bazasının müxtəlifliyi ilə izah etmək olar.

Hesab edirik ki, vergi yükünün optimallığı iqtisadi inkişafın səmərəliliyinin təmin olunması baxımından önəmlidir. Buna görə də vergi yükünün optimallığı daima nəzarətdə saxlanılmalı, hər il üzrə belə hesablama və yanaşmalar nəzərdən keçirilməli və ölkə iqtisadiyyatı üçün ən optimal hədd müəyyən olunmalıdır. Başqa sözlə, ölkə iqtisadiyyatında qiymətlərin sabitliyi, dinamik inkişafı nə qədər zəruridirsə, bir o qədər də vergi yükünün tənzimlənməsi və onun optimal həddinin müəyyən edilməsi bir o qədər vacibdir.

Cədvəl 5.

Azərbaycan iqtisadiyyatının fiskal indikatorları

Müəlliflər	Birinci növ Laffer nöqtəsi(t*)	İkinci növ Laffer nöqtəsi (t*)
A.Musayev, N.Əmirov və Y. Həsənlı	11,7%	12,1%
Y. Kəlbıyev	30,19%	47,82%
Ş.Qulıyev	14,8%	15,2%

Mənbə: [1.səh. 17.,2. Səh.,368., 3.səh. 157].

Onu bildirək ki, praktikada iqtisadiyyatda vergi yükünün optimal həddinin müəyyən edilməsinin müxtəlif formaları və modelləri vardır. Bu modellər içərisində ən sadəsi məcmu vergilərin vergi ödəyicilərinin sayına bölmək və ya məcmu vergilərin vergi ödəyicilərinin satışdan əldə olunan gəlirin ümumi məbləğinə bölməklə tapmaq mümkündür. Həmin riyazi formulaları aşağıdakı kimi göstərmək olar.

$$VY = \frac{MVM}{VOSG} \times 100\%$$

Burada; VY-vergi yükü, *MVM* – məcmu vergilərin məbləği, *VOSG* – vergi ödəyicilərinin satışdan əldə etdiyi gəlirin məbləğidir.

Onu da bildirək ki, təcrübədə vergi yükünü makroiqtisadi səviyyədə hesablamaq üçün aşağıdakı formulanı da istifadə edilir:

$$VY = \frac{MVM}{UDM} \times 100\%$$

Bundan başqa vergi yükü mikrosəviyyədə yəni, müəssisə səviyyəsində də hesablanır.

$$MVY = \frac{IMV}{IG} \times 100\%$$

Burada; MVY-vergi yükü, *IMV* – il ərzində müəssisənin ödədiyi məcmu vergilərin məbləğini, *IG* – bir illik müəssisənin gəlirlərinin məcmusudur.

Azərbaycan reallığında vergi ödəyicilərinin satışdan əldə etdiyi gəlirin məbləğini tam olaraq müəyyən etmək mümkün olmadığından ölkədə vergi yükünü hesablamaq üçün məcmu vergiləri vergi ödəyicilərinin sayına bölməyi məqsədamüvafiq hesab edirik. İkinci yanaşma kimi isə təhlil üçün götürülən illəri ÜDM-in həcminə bölməklə tapmaqdır.

AUDİT 2021, 1 (31), səh.36-48.
AUDIT 2021, 1 (31), pp. 36-48.

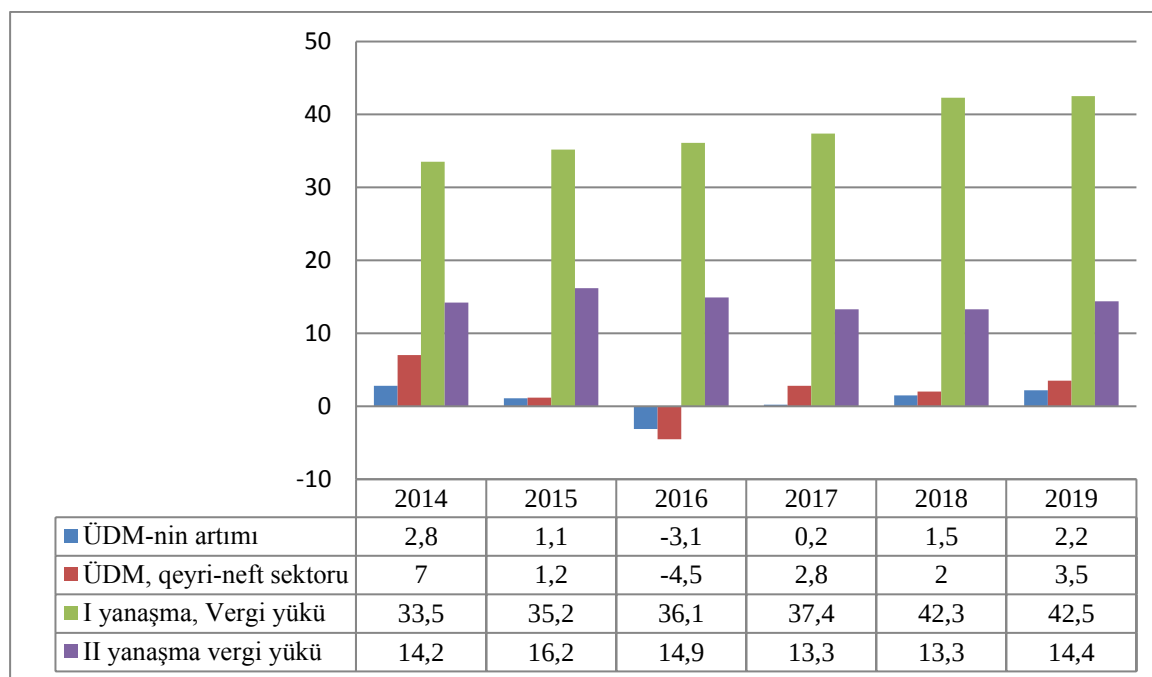
Cədvəl 6.

İqtisadiyyatda vergi yükünün müəyyən edilməsi və ÜDM-də vergilərin payı (faizlə)

İllər		2014	2015	2016	2017	2018	2019
I Yanaşma	$VY = \frac{MVM}{VOSG} \times 100$ Vergi yükü	33,5	35,2	36,1	37,4	42,3	42,5
II Yanaşma	$VY = \frac{MVM}{UDM} \times 100\%$ Vergi yükü	31,7	32,7	29,4	23,5	28,2	29,9
İqtisadi artım		102,8	101,1	96,9	100,2	101,5	102,2
Büdcə gəlirlərinin artımı əvvəlki illə müqayisədə faizlə		-2,3	-4,9	-0,2	-0,9	29,2	7,5

Qeyd: Cədvəldə verilən vergi yükü müəllif tərəfindən hesablanıb.

Göründüyü kimi 2014-2019-cu illər üzrə birinci yanaşmada vergi yükünün həcmi ildən-ildən azda olsa, dəyişsə də vergi yükünün hesablanması üzrə II yanaşmadan çox olmuşdur. Nəzərə alsaq ki, məcmu vergiləri vergi ödəyicilərinin sayına bölsək onda daha dəqiq məlumat əldə etmək mümkün olardı. Nəzərə almaq lazımdır ki, vergi yükünün həcmi həm ölkədə fəaliyyət göstərən təsərrüfat subyektlərinin fəaliyyətinə həm ÜDM-nin artmasına həcmində və həm də büdcə gəlirlərinin artmasına sinxron şəkildə əlaqəli olmaqla optimal səviyyədə təsir etməlidir. Belə halı isə daha dəqiq ifadə etsək vergi yükünün həddi o səviyyədə optimal olmalıdır ki, həm büdcə gəlirlərinin və həm də ÜDM-nin artımına müsbət şəkildə təsir etməlidir. Buna görə də aşağıdakı şəkllə nəzər salmaq məqsədmüvafiq olardı.

Şəkil 2. ÜDM-nin və qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-nin artım tempi (faizlə).

AUDİT 2021, 1 (31), səh.36-48.

AUDIT 2021, 1 (31), pp. 36-48.

Şəkil 2-də 2016-cı ildə ÜDM-nin və qeyri-neft sektoru üzrə ÜDM-nin də azalmasını görürük. Hesab edirik ki, bu azalmanı vergi yükünün çox olması ilə izah olunması elə də məntiqli olmazdı. Ən azı ona görə ki, həmin ildə vergi yükü əvvəlki illə müqayisədə 1% artsa da, həmin ildə vergilərin ÜDM-də xüsusi çəkisi əvvəlki illə müqayisədə 1,3% az olmuşdur. 2017-2019-cu illərdə vergi yükünün həcmi artmış və buna müvafiq ÜDM-də artmışdır.

Bildiyiniz kimi artıq beynəlxalq təşkilatlar da dünyanın demək olar ki, əksər ölkələrində iqtisadi vəziyyəti qiymətləndirmək üçün müxtəlif tipli təhlillər həyata keçirir və buna uyğun hesabatlar tərtib edirlər. Belə təşkilatlardan biri də Dünya Bankının nəzdində fəaliyyət göstərən beynəlxalq maliyyə korporasiyası (BMK) hər il 190 ölkə üzrə vergi ödənişləri və vergi ödənişlərinin asanlıqı ilə bağlı icmal hesabat (Paying Taxes 2020-The Global Picture) hazırlayır və təqdim edir. Bu hesabatda 190 ölkədə vergi ödəməyin asanlıqı, vergi yükü, vergi ödənişlərinə sərf olunan vaxt, vergi ödənişlərinin sayı ilə bağlı hesabat hazırlayır və buna müvafiq ölkələrin reytingini tərtib edirlər. Bu baxımdan 2020-ci il üzrə Dünya Bankı tərəfindən hazırlanan vergi yükü və reytingini aşağıdakı kimi göstərmək olar.

Cədvəl 7.

2020-ci ildə Dünya Bankı tərəfindən hazırlanan vergi yükü və reytingi

Ölkə	Ümumi reyting	Vergi ödəmək asanlıqı	Ümumi vergi yükü	Ödəməyə sərf olunan vaxt (saatla)	Ödənişlərin sayı
Azərbaycan	40	84.0	40.7	159	9.0
Braziliya	184	34.4	65.1	1501	9.6
Iran, İslam Rep.	144	59.5	44.7	216	20.0
Qırğızıstan	117	67.2	29.0	220	26.0
Tacikistan	139	60.9	67.3	224	7.0
Qazaxıstan	64	78.2	28.4	186	10.0
Belarus	99	71.2	53.3	170	7.0
Malaziya	80	76.0	38.7	174	9.0
Kanada	19	88.1	24.5	131	8.0
Belçika	63	78.4	55.4	136	11.0
İspaniya	35	84.7	47.0	143	9.0
Cənubi Koreya	21	87.4	33.2	174	12.0
Özbəkistan	69	77.5	31.6	181	9.0
Türkiyə	26	86.6	42.3	170	10.0

<https://www.pwc.com/gx/en/services/tax/publications/paying-taxes-2020/>.

Vergi yükünün iqtisadi artıma necə təsir etdiyini öyrənilməsinin fikrimcə son nəticəsi kimi əhalinin həyat səviyyəsində onu necə xarakterizə olunmasıdır. Daha dəqiq desək, əgər hər hansı bir ölkədə vergi yükü optimaldırsa deməli, həmin ölkədə ÜDM-in həcmi artacaqdır ki, bu da adambaşına düşən həcmə artmasına səbəb olacaqdır. Bunun üçün aşağıdakı nəzər salmaq maraqlı olardı.

Cədvəl 8.

Vergi yükü ilə iqtisadi artım arasında əlaqə (faizlə)

Ölkələr	Vergi yükü (ÜDM%)	Həyat səviyyəsi (Adambaşına düşən ÜDM%)
Azərbaycan	16,1	4,721
Fransa	46,2	39,257
ABŞ	27,1	63,051
Qırğızıstan	19,8	1,148
Tacikistan	20,4	834
Rusiya	24,2	9,972
Almaniya	37,5	45,466
Qazaxıstan	17	8,782
Gürcüstan	25,7	4,405
Hollandiya	38,8	51,290
Moldova	33,2	4,268
Danimarka	46	58,439
Tacikistan	21	834
Ukrayna	34,2	3,425
Özbəkistan	21	1,763
Türkiyə	25	7,715

Mənbə: [https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_\(nominal\)_per_capita](https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_GDP_(nominal)_per_capita), https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_by_tax_revenue_to_GDP_ratio

Cədvəldən göründüyü kimi, hansı ölkədə iqtisadi inkişaf səviyyəsini xarakterizə edən göstərici, yəni adambaşına düşən ÜDM-in həcmi yüksəkdirsə, həmin ölkədə ümumi vergi yükü də yüksəkdir.

Y E K U N

Vergi sisteminin ədalətli olması üçün ölkəmizdə işlər görülür. Məsələn, fiziki şəxslərin gəlir vergisi progressiv vergi sistemində əsaslanır. Bundan başqa vergi sisteminin çevik və ödənilmə mexanizmi sadə olması üçün də sahibkarlardan vergi ödəmələrinin və bəyannamələrin qəbulunun internet vasitəsilə elektron qəbulu təşkil edilmiş, “Bir pəncərə” prinsipi, “fiziki şəxslərin onlayn qeydiyyatı”, “onlayn kargüzərlik” və s. kimi əhəmiyyətli işlər bu gün də davam etdirilir. Azərbaycanda sahibkarlıq fəaliyyətinin dinamik inkişafının təmin edilməsi üçün sahibkarlığa daha ədalətli işgüzar mühitin yaradılması həyata keçirilir. Təcrübə göstərir ki, iqtisadi artımın səmərəliliyinin təmin edilməsi baxımından vergi yükünün optimal həddinə daim izlənməsi mühüm məsələdir.

Onu da bildirək ki, Avropa Birliyi İqtisadi Əməkdaşlıq və İnkişaf Təşkilatı (İƏİT) daxilində ölkələrdə sahibkarlıq sektorunun inkişafı üçün istehsal sektorunda biznes aktivliyi indeksini hesablayırlar. Bu indeks istehlakçı və biznesə olan inam indeksi əsasında hesablanır. Azərbaycanda biznesin aktivliyi indeksi hesablanması ölkələrində istehlakçı və biznesə inam indeksinin vəziyyəti haqqında dolğun məlumatın əldə olunmasına imkan yaradır. Onu da bildirək ki, vergilərlə bağlı qanunvericiliyin və inzibati prosedurların təkmilləşdirilməsi daima aparılır. Bu bir tərəfdən müsbət haldırsa, başqa bir tərəfdən isə hesab edirik mənfi amildir. Belə ki, beynəlxalq təcrübədə Qanunvericilikdə tez-tez maddələrin, faiz dərəcələrinin dəyişmələrinə rast gəlmək azdır. Bu müəyyən bir çətinliyə səbəb olur. Bu məsələdə vergi sisteminin sabitliyi və stabilliyi üçün olduqca önəmlidir. Bütövlükdə həm ölkənin makroiqtisadi sabitliyi də və həm də vergi sisteminin sabitliyi vergi ödəyiciləri üçün önəmlidir.

Ədəbiyyat siyahısı:

1. A.Musayev, N.Əmirov, Y. Həsənli. Fiskal siyasətin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi; I və II tip Laffer nöqtələrinin tapılması. Azərbaycanın vergi xəbərləri 2006, № 3 səh.3-18.
2. Y.A.Kəlbiyev. Fiskal siyasət və milli iqtisadiyyatın tənzimlənməsi problemləri. Bakı -2005 səh. 468.
3. Quliyev Ş.B. Vergi yükünün iqtisadi artıma təsirinin müəyyənəşdirilməsi: I və II tip laffer nöqtələrinin tapılması, 2013, № 3 səh.149-158
4. <https://data.worldbank.org/indicator/GC.TAX.TOTL.GD.ZS>
5. https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/pdf/db2020/Doing-Business-2020_rankings.pdf
6. Балацкий Е.В. Закон Вагнера, кривая Арми–Рана и парадокс богатства// «Общество и экономика», №9, 2012.
7. Mitchell D. The Impact of Government Spending on Economic Growth/ Heritage Foundation, 2015 (<http://www.heritage.org/Research/Reports/2005/03/The-Impact-of-Government-Spending-on-Economic-Growth>).
8. Ананиашвили Ю., Папава В. Налоги и макроэкономическое равновесие: лафферо-кейнсианский синтез. Стокгольм, Издательский дом СА&СС Press, 2010.
9. Ананиашвили Ю.Ш., Папава В.Г. Лафферо-кейнсианский синтез и макроэкономическое равновесие// «Общество и экономика» (ISSN 0207-3676), №9, 2010.
10. Папава В.Г. Лафферов эффект с последствием// «Мировая экономика и международные отношения», №7, 2001.
11. Ананиашвили Ю. Влияние налогов на совокупное предложение// «Экономика да бизнеси», 2009, №1 (на грузинском языке).
12. Ананиашвили Ю. Модели оценки фискальных параметров// «Экономисти», 2009, №1 (на грузинском языке).
13. Майбуров И.А. Теория налогообложения. Продвинутый курс: учебник для магистрантов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2011.
14. Налоговая политика. Теория и практика: учебник для магистрантов/ Под ред. И.А.Майбунова. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2010.
15. Hunter L.A. The Leviathan Project/ The Institute for Social Choice and Individual Values, 2008 (<http://www.socialsecurityinstitute.com/uploads/File/The-Leviathan-Project-Web.pdf>).

*Юсубов Орхан Черкез оглы, докторант,
Азербайджанский Университет Кооперации,
E-mail: yusubov077@mail.ru
© Юсубов О.Ч., 2021*

АНАЛИЗ ВЛИЯНИЯ НАЛОГОВОЙ ПОЛИТИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ В АЗЕРБАЙДЖАНЕ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования - оценить влияние налоговой политики в Азербайджане на экономический рост.

Методология исследования - в работе использованы сравнительный анализ, логическое обобщение, системный подход, экономико-математический метод и методы анализа.

Практическая значимость исследования - определение оптимальности этого порога крайне важно, так как глубины налогообложения и виды налогов оказывают непосредственное влияние на экономический рост. С этой точки зрения, исходя из международного опыта, теоретико-методологических подходов, была предпринята попытка определить влияние наземной нагрузки на экономический рост.

Результаты исследования - изученные вопросы показывают, что налоговая система должна быть гибкой, а механизм ее оплаты простым, а налоговое бремя должно положительно влиять на экономическую активность в стране.

Оригинальность и научная новизна исследования — теоретико-методологические данные обобщены и проанализированы налоги, собираемые в государственный бюджет, по существу разделенные на два вида налогов. Научная новизна статьи автора связана с расчетом налогового бремени. Оказалось, что налоговое бремя не находится на достаточном уровне для стимулирования экономической активности.

Ключевые слова: налоговая политика, налоговое бремя, виды налогов и глубина налогообложения, экономический рост, индекс деловой активности и др.

Orkhan Cherkez Yusubov,
Ph.D. student,
Azerbaijan Cooperation University,
E-mail: yusubov077@mail.ru
© O.Ch. Yusubov, 2021

ANALYSIS OF TAX POLICY IMPACT ON ECONOMIC GROWTH IN AZERBAIJAN

A B S T R A C T

The purpose of the research — to assess tax policy impact on economic growth in Azerbaijan.

The methodology of the research — comparative analysis, logical generalization, systematic approach, economic-mathematical methods and methods of analysis were used in the research.

The practical importance of the research — since tax rates and types of taxes directly affect economic growth, it is very important to determine the optimality of this limit. From this point of view, it was tried to determine the effect of taxes load on economic growth by using international isolation and theoretical-methodological approaches.

The results of the research — the issues studied show that the tax system should be flexible and the mechanism of payment should be simple; and the tax burden should affect economic activity in the country.

The originality and scientific novelty of the research — theoretical and methodological data are summarized and the taxes collected in the state budget are essentially divided into two types and analyzed. The scientific novelty of the article is related to the calculation of the tax burden by the author. It turned out that the tax burden is not at a satisfactory level to stimulate economic activity in the country.

Keywords: tax policy, tax burden, tax types and tax rates, economic growth, business activity index.

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
04.02.2021
Təkrar işləməyə göndərilmişdir:
15.02.2021
Çapa qəbul olunmuşdur: 22.02.2021

*Дата поступления статьи в редак-
цию:* 04.02.2021
*Отправлено на повторную обра-
ботку:* 15.02.2021
Принято к печати: 22.02.2021

*The date of the admission of the article to
the editorial office:* 04.02.2021
Send for reprocessing: 15.02.2021
Accepted for publication: 22.02.2021